

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ιστορίες Γραφής:
άνθρωποι, πολιτεύματα, θεσμοί, λατρείες, οικονομία

άλυμνος

Συντονισμός υποέργου:	Αθανάσιος Θέμος, Αρχαιολόγος, δφ. Ιωάννα Βενιέρη, Αρχαιολόγος, δφ.
Γενική επιμέλεια:	Ιωάννα Βενιέρη, Αρχαιολόγος, δφ. Ελένη Ζαββού, Αρχαιολόγος, MSc - Ιστορικός
Σχεδιασμός περιεχομένου:	Ιωάννα Βενιέρη, Αρχαιολόγος, δφ. Σταματούλα Μακρυνόδη, Αρχαιολόγος, δφ. Θάλεια Σπυριδάκι, Αρχαιολόγος - Μουσειολόγος, MA Νικόλαος Σούμας, Αρχαιολόγος - Μουσειολόγος, MA
Συγγραφή κειμένων:	Ελένη Ζαββού, Αρχαιολόγος, MSc - Ιστορικός Σταματούλα Μακρυνόδη Αρχαιολόγος, δφ. Χαρούλα Φανταουτσάκη, Αρχαιολόγος, MA (ΕΦΑ Δωδεκανήσου)
Επιστημονική επιμέλεια:	Ελένη Ζαββού, Αρχαιολόγος, MSc - Ιστορικός
Αρχαιολογική τεκμηρίωση:	Χαρούλα Φανταουτσάκη, Αρχαιολόγος, MA (ΕΦΑ Δωδεκανήσου)
Γραφιστική και καλλιτεχνική επιμέλεια:	Γιώργος Κυριακάκης, Γραφίστας Νικιάνα Σοφιά, Εικονογράφος
Φωτογραφίες:	ΕΦΑ Δωδεκανήσου
Διοικητική υποστήριξη:	Γεώργιος - Αναστάσιος Παρασκευόπουλος, Διοικητικός - Λογιστής, MSc Αναστασία Γκουτενούδη, Διοικητικός - Οικονομικός

ISBN: 978-618-86562-5-3

Μάρτιος 2023

Εκτύπωση- Βιβλιοδεσία: PressiousArvanitidis

Ιστορίες Γραφής: άνθρωποι, πολιτεύματα, θεσμοί, λατρείες, οικονομία

Αρχαιολογικό Μουσείο Καλύμνου

Μαϊστραλίζουν οι μανταρινιές της Κάλυμνος.

Οδυσσεά Ελύτη Δώδεκα νήσων άγγελος

Λίγα λόγια για το πρόγραμμα

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Ιστορίες Γραφής: άνθρωποι, πολιτεύματα, θεσμοί, λατρείες, οικονομία» αποτελεί μια συνεργασία του Επιγραφικού Μουσείου, που διαφυλάσσει τα γραπτά κείμενα της αρχαιότητας σε λίθο, με τα Αρχαιολογικά Μουσεία Θάσου, Δράμας, Σαμοθράκης, Αιανής, Νικόπολης, Πάρου, Κέας, Μήλου, Καλύμνου, Κω, Λήμνου, Μυτιλήνης και την Αρχαιολογική Συλλογή Ερεσού.

Στόχος του προγράμματος είναι η εξοικείωση των μαθητών και των μαθητριών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τις αρχαίες ελληνικές επιγραφές μέσα από ειδικά σχεδιασμένες δραστηριότητες.

Επιλεγμένες επιγραφές δίνουν απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν στους ανθρώπους, τα πολιτεύματα, τους θεσμούς, τις λατρείες και την οικονομία, αποκαλύπτουν πτυχές της καθημερινής ζωής στην αρχαιότητα και μας βοηθούν να κατανοήσουμε και να ανασυνθέσουμε την ιστορία του κάθε τόπου.

Η σημασία της επιγραφικής

Η Επιγραφική είναι η επιστήμη που ασχολείται με τη μελέτη των αρχαίων επιγραφών, των κειμένων που έχουν διασωθεί αυτούσια από την αρχαιότητα γραμμένα πάνω σε διάφορα σκληρά υλικά, όπως η πέτρα, το μέταλλο, ο πηλός, το ξύλο.

Οι επιγραφές είναι οι άμεσες γραπτές πηγές της αρχαιότητας και παρέχουν σημαντικές πληροφορίες τόσο για την κατανόηση της κοινωνίας που τις δημιούργησε σε ιδιωτικό και κυρίως σε δημόσιο επίπεδο, όσο και για την εξέλιξη της ελληνικής γραφής.

Αρχαιολόγοι, ιστορικοί και φιλόλογοι είναι οι επιστήμονες που ασχολούνται με τη μελέτη, την ανάγνωση, τη συμπλήρωση (στην περίπτωση των φθαρμένων μνημείων), την ερμηνεία, τη μεταγραφή και τη χρονολόγηση των επιγραφών.

Λίγα λόγια για το Αρχαιολογικό Μουσείο της Καλύμνου και την επιγραφική του συλλογή

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Καλύμνου βρίσκεται στην πρωτεύουσα του νησιού την Πόθια, δίπλα στο Αρχοντικό Βουβάλη, εξαιρετο δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής του 19ου αιώνα, το οποίο παλαιότερα φιλοξενούσε μικρή αρχαιολογική συλλογή. Το σύγχρονο κτήριο όπου στεγάζεται, κτίστηκε σε οικόπεδο που παραχωρήθηκε το 1997 στο ΥΠ.ΠΟ.Α. από το Σολώνειο Ευγηρίας Μέλαθρον Καλύμνου και εγκαινιάστηκε το 2009.

Το Μουσείο φιλοξενεί εκθέματα που τεκμηριώνουν τη μακραίωνη ιστορική διαδρομή της Καλύμνου από τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο μέχρι τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Βασικές ενότητες της έκθεσης αποτελούν τα ευρήματα από τα προϊστορικά σπήλαια του νησιού, το ιερό του Δαλίου Απόλλωνος, τον ελληνιστικό οικισμό του Δάμου, τα αρχαία νεκροταφεία, τα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία και το Κάστρο της Χώρας, ενώ σημαντική είναι η μικρή αλλά περίφημη συλλογή έργων ελληνιστικής χαλκοπλαστικής, που ανέστυραν από τη θάλασσα της Καλύμνου ντόπιοι αλιείς.

Οι επιγραφές που εκτίθενται στο Μουσείο φωτίζουν σημαντικές πτυχές του αρχαίου δημόσιου και ιδιωτικού βίου του νησιού, παρέχοντας πολύτιμες πληροφορίες για τον πληθυσμό, τους δήμους και τις φυλές του, την πολιτειακή οργάνωση, τη λειτουργία της δικαιοσύνης και της διαιτησίας, την εξέχουσα κοινωνική θέση της γυναίκας, τον θεσμό της απελευθέρωσης των δούλων και τα ταφικά έθιμα. Η πλειονότητά τους, που περιλαμβάνει καταλόγους δημοτών, τιμητικά ψηφίσματα, αναθηματικές και απελευθερωτικές επιγραφές, προέρχεται από το Ιερό του Δαλίου Απόλλωνος, πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο της αρχαίας Καλύμνου. Από το φημισμένο ιερό προέρχεται επίσης ο περίφημος αρχαϊκός ενεπίγραφος κούρος. Τα επιγραφικά εκθέματα συμπληρώνει αντιπροσωπευτικό δείγμα των ενεπίγραφων σπηλών που χρησιμοποιούνταν ως σήματα τάφων στην Κάλυμνο κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο.

Κάλυμνος

Την Κάλυδνα και τη Νίσυρο κατοίκησαν τα παλαιά χρόνια οι Κάρες, αργότερα όμως ο Θεσσαλός, ο γιος του Ηρακλέους, κατέκτησε και τα δύο νησιά. Για αυτό ακριβώς το λόγο, ο Άντιφος και ο Φεΐδιππος, οι βασιλείς των Κώνων, κατά την εκστρατεία εναντίον της Τροίας, ήταν αρχηγοί εκείνων που έπλευσαν από αυτά τα νησιά. Κατά την επιστροφή από την Τροία, τέσσερα από τα πλοία του Αγαμέμνονος εξώκειλαν στην Κάλυδνα, και (τα πληρώματά τους) αφού αναμείχθηκαν με τους ντόπιους, έζησαν μόνιμα εκεί.

Διοδώρου Σικελιώτου Βιβλιοθήκη Ιστορική, Ε, 54 (Μετάφραση Αθ. Θέμος)

Η Κάλυμνος αναφέρεται με το όνομα Κάλυδνα ή Κάλυδναι νήσοι στους αρχαίους συγγραφείς και τις επιγραφές μέχρι τον 4ο αι. π.Χ. Το δεύτερο όνομα δηλώνει μάλλον ότι σε αυτήν υπάγονταν και κάποια κοντινά μικρά νησιά. Από τον 4ο αι. π.Χ. το νησί ονομάζεται Κάλυμνα. Σύμφωνα με τον αρχαίο ιστορικό Διόδωρο τον Σικελιώτη (1ος αι. π.Χ.), οι πρώτοι κάτοικοι της Καλύμνου ήταν Κάρες. Ο ιστορικός Ηρόδοτος (5ος αι. π.Χ.) αναφέρει επίσης ότι το νησί ήταν υποτελές των βασιλέων της γειτονικής Καρίας πριν τους Περσικούς πολέμους. Οι Καλύμνιοι όμως συνδέονταν και με την Αργολίδα. Κατά τον Διόδωρο οι ναύτες τεσσάρων πλοίων του βασιλιά των Μυκηνών Αγαμέμνονα, επιστρέφοντας από την Τροία ξώκειλαν στην Κάλυμνο και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο νησί, ενώ ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι Δωριείς από την Επίδαυρο ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Κάλυμνο. Επιρροή άλλωστε από το αργειακό αλφάβητο τεκμηριώνεται στις αρχαϊκές επιγραφές της Καλύμνου.

Μετά τους Περσικούς πολέμους, οι Καλύδνιοι συμμετείχαν στην Α΄ Αθηναϊκή συμμαχία και στις επιγραφές εμφανίζονται να εισφέρουν χρήματα για τις ανάγκες της συμμαχίας από το 452 έως το 415 π.Χ. Περί τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. το νησί βρέθηκε πάλι για λίγα χρόνια υπό την κυριαρχία των βασιλέων της γειτονικής Καρίας, ενώ κατά τους ελληνιστικούς χρόνους τελούσε υπό την επιρροή των Αντιγονιδών βασιλέων της Μακεδονίας αρχικά, και στη συνέχεια, των Πτολεμαίων της Αιγύπτου.

Το πολίτευμα του νησιού ήταν δημοκρατικό, όπως δείχνουν οι επιγραφές και κατά την Ελληνιστική περίοδο οι Καλύμνιοι διαιρούνταν σε τουλάχιστον πέντε φυλές (Βουφαγίδαι, Θευγενίδαι, Ιππασίδαι, Κυδρήλαιοι, Περιφίδαι) και σε δήμους.

Στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. η Κάλυμνος σύναψε συνθήκη Ομοπολιτείας με τη γειτονική της δωρική Κω. Η συνθήκη αυτή σήμαινε στην πραγματικότητα την πολιτική υπαγωγή και ενσωμάτωση του δήμου των Καλυμνίων στην ισχυρότερη Κω. Κατά την εποχή αυτή μαρτυρείται έτσι η ένταξη των Καλυμνίων στις τρεις αρχαίες δωρικές φυλές (Υλλείς, Πάμφυλοι, Δυμάνες) της Κω. Η Ομοπολιτεία διατηρήθηκε μέχρι τους Ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους.

Κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους κατασκευάστηκε ο ναός του Χριστού της Ιερουσαλήμ, στον οποίο βρέθηκαν εντοιχισμένες πολλές επιγραφές.

Θεοί και άνθρωποι, αρχαίοι και νεώτεροι, που
συνδέθηκαν με το νησί παρουσιάζουν επιγραφές
από το Αρχαιολογικό Μουσείο της Καλύμνου!
Ας τους γνωρίσουμε!

Απόλλωνας

Ο γνωστός σε όλους θεός της μουσικής και του φωτός.

Η λατρεία μου ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στην Κάλυμνο. Το ιερό μου, το ιερό του Δαλίου Απόλλωνος, αποτελούσε το επίσημο θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο του νησιού. Οι αρχαιολόγοι το ανακάλυψαν ανάμεσα στις θέσεις Λιμνιώτισσα και Πηγάδια. Εκεί αργότερα χτίστηκε η εκκλησία του Χριστού της Ιερουσαλήμ, στην οποία εντοιχίστηκαν πολλές αρχαίες επιγραφές.

Το ιερό μου περιβαλλόταν από ιερό άλσος. Είχε και θέατρο, στο οποίο γίνονταν μουσικοί και άλλοι αγώνες.

Πολλά μαρμάρινα γλυπτά προέρχονται από το ιερό. Ανάμεσα σε αυτά το άγαλμα ενός κούρου, ενός νέου, που μου είχαν αφιερώσει και έφερε επιγραφή, την οποία και θα σας παρουσιάσω.

Ασκληπιός

Είμαι ο προστάτης θεός της ιατρικής, γιός του θεού Απόλλωνα και της θνητής Κορωνίδας. Ο Απόλλων μου μετέδωσε το θείο δώρο της ίασης και τα μυστικά της ιατρικής μέσω της χρήσης φυτών και βοτάνων. Εγώ με τη σειρά μου μεταλαμπάδευσα τις γνώσεις μου στους απογόνους μου, τους Ασκληπιάδες. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει ο διάσημος γιατρός Ιπποκράτης, του οποίου η ιατρική σχολή βρισκόταν στην Κω. Οι ιατρικές επιτυχίες πυροδότησαν την οργή του Δία, που θεώρησε ότι ανέτρεπα την ισορροπία του κόσμου, αφού όλοι θεραπεύονταν και κανείς δεν πέθαινε. Φοβήθηκε ότι θα μπορούσα να αναστήσω ακόμα και νεκρούς. Γι' αυτό μου έκοψε το νήμα της ζωής, ρίχνοντάς μου κεραυνό. Μετά τον άδικο θάνατό μου, λατρεύτηκα σε ιερά σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Το γνωστότερο ήταν το Ασκληπιείο της Επιδαύρου, που θεωρείτο σημαντικό κέντρο αποκατάστασης και θεραπείας. Στα αγάλματά μου παριστάνομαι να κρατάω μια βακτηρία (ραβδί) με ένα φίδι τυλιγμένο γύρω της. Στην Κάλυμνο πιθανότατα λατρευόμουν στο ιερό του πατέρα μου Απόλλωνα.

Θα σας παρουσιάσω τα έργα μια σπουδαίας γυναίκας από την Κάλυμνο, της Ευτελιστράτης, μέσα από μια επιγραφή.

Η κυρά της Καλύμνου

Βρέθηκα στον βυθό της θάλασσας από Καλύμνιους ψαράδες το 1995, όταν πιάστηκα στα δίχτυα τους. Είμαι ένα από τα λίγα χάλκινα αγάλματα της αρχαιότητας που έχουν διασωθεί. Τα πιο πολλά από αυτά έχουν βρεθεί στον βυθό της θάλασσας. Από τη θάλασσα των Δωδεκανήσων έχουν ανασυρθεί και άλλα χάλκινα αγάλματα.

Έχω ύψος 1,98 μ. και φοράω χιτώνα, που καλύπτει τα πόδια μου, και ιμάτιο, το οποίο επιτρέπει να διαγράφονται οι κινήσεις των χεριών μου πίσω από αυτό.

Μετά την ανασυρή μου από τον βυθό της θάλασσας και τη συντήρησή μου στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα, επέστρεψα στον τόπο εύρεσής μου, στη στεριά αυτή τη φορά, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καλύμνου.

Σήμερα θα σας παρουσιάσω μια στήλη με δύο απελευθερωτικές επιγραφές.

Μάριο Σέγκρε (Mario Segre)

Ως αρχαιολόγος μελέτησα τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και εντυπωσιάστηκα από τις αρχαίες επιγραφές, με τις οποίες ασχολήθηκα περισσότερο.

Εργάστηκα στο νησί της Καλύμνου και δημοσίευσα με μεγάλη επιμέλεια τις επιγραφές που έφεραν στο φως οι ανασκαφές.

Έζησα την εποχή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Αν και Ιταλός, είχα εβραϊκή καταγωγή. Γνωρίζετε πώς ήταν η κατάσταση τότε... Με συνέλαβαν οι Ναζί και μαζί με τη γυναίκα μου και τον δίχρονο γιο μας οδηγηθήκαμε στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως του Άουσβιτς, όπου βρήκαμε όλοι φρικτό θάνατο.

Ανάμεσα στις επιγραφές που θα δείτε σήμερα, υπάρχουν δύο που είναι χαραγμένες σε επιτύμβιες στήλες. Η μια από αυτές, η επιτύμβια στήλη του Επαφροδείτου προέρχεται από τον τάφο ενός παιδιού. Δεν γνωρίζω εάν ήταν στην ηλικία του γιου μου, αλλά θα σας μιλήσω γι' αυτόν.

*Οι επιγραφές που έχουν επιλεγεί για τις ασκήσεις, βρίσκονται σε διαφορετικούς χώρους του Μουσείου. Για να τις εντοπίσετε, δείτε την κάτοψη που βρίσκεται στην εσωτερική σελίδα του οπισθοφύλλου.

Χρονολόγιο

Γεωμετρική Εποχή
1050 / 1028-700 αι. π.Χ.)

Η Κάλυμνος γίνεται αποικία των Δωριέων.

Κλασική Εποχή
480 – 323 π.Χ.

480 π.Χ.: Τα πλοία της Καλύμνου συμμετέχουν με το στόλο του Ξέρξη στη ναυμαχία της Σαλαμίνας υπό την ηγεσία της Αρτεμισίας Α΄ της Καρίας.

Μετά τους Περσικούς πολέμους η Κάλυμνος γίνεται μέλος της **Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας**.

Μέσα του 4ου αι. π.Χ.: Το νησί της Καλύμνου βρίσκεται πάλι υπό την εξουσία της Καρικής δυναστείας.

Ελληνιστική Εποχή
323 – 31 π.Χ.

Τέλη 4ου-1ου αι. π.Χ.: Την εποχή των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου βρίσκεται αρχικά στη σφαίρα επιρροής των Αντιγονιδών βασιλέων της Μακεδονίας και στη συνέχεια της δυναστείας των Πτολεμαίων της Αιγύπτου.

Στα τέλη του 3ου αι. π.Χ.: Η Κάλυμνος συνάπτει **Ομοπολιτεία**, δηλαδή πολιτειακή συνένωση με την Κω.

Ρωμαϊκοί Χρόνοι
31 π.Χ. – 324 μ.Χ.

284-305 μ.Χ.: Κατά τη Ρωμαϊκή εποχή η Κάλυμνος ανήκει στην επαρχία της Ασίας, ενώ την εποχή του Διοκλητιανού υπάγεται στην Επαρχία Νήσων.

Βυζαντινοί Χρόνοι
324 - 1453 μ.Χ.

4ος-7ος αι. μ.Χ.: Η Παλαιοχριστιανική περίοδος είναι για την Κάλυμνο περίοδος μεγάλης ακμής.

554 μ.Χ.: Ένας ισχυρός σεισμός καταστρέφει τους οικισμούς της Καλύμνου, ενώ το τμήμα μεταξύ Καλύμνου και Τελένδου καταποντίζεται.

Α΄ Αθηναϊκή Συμμαχία (5ος αι. π.Χ.)

Η Α΄ Αθηναϊκή ή Δελιακή Συμμαχία ιδρύθηκε με πρωτοβουλία των Αθηναίων το 478/7 π.Χ. με σκοπό την προστασία των Ελληνικών πόλεων και την συνέχιση του πολέμου εναντίον των Περσών.

Ομοπολιτεία

Πολιτική υπαγωγή και ενσωμάτωση του δήμου των Καλυμνίων στην Κω.

Οι κούροι της αρχαϊκής εποχής είναι αγάλματα νέων ανδρών και εικονίζονται συνήθως γυμνοί. Στην Ανατολική Ελλάδα όμως, οι κούροι είναι συχνά ντυμένοι. Ένας από αυτούς βρίσκεται στο Μουσείο της Καλύμνου και δεν φορά μόνο ένα, αλλά τρία πολυτελή ενδύματα με πλούσια χραπτη διακόσμηση, η οποία δυστυχώς δεν φαίνεται πια. Ήρθε στο φως το 2001 σε ανασκαφή, στην περιοχή του ιερού του Απόλλωνος Δαλίου. Οι αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι οι κούροι αυτοί εικονίζουν πρόσωπα με υψηλά αξιώματα.

Άγαλμα αφιερωμένο στον θεό

Σε ποιο σημείο του αγάλματος βρίσκεται η επιγραφή;

Η επιγραφή είναι γραμμένη με τρόπο διαφορετικό από αυτόν που χρησιμοποιούμε σήμερα. Τι σου κάνει εντύπωση; Τι ακριβώς παρατηρείς;

---

i Η αρχαϊκή γραφή της Καλύμνου παρουσιάζει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με το αλφάβητο του Άργους. Είναι πολύ πιθανό ότι Αργείοι είχαν εγκατασταθεί τότε στο νησί. Σκεφθείτε ότι ακόμα και σήμερα υπάρχει στην Κάλυμνο το τοπωνύμιο Άργος.

Δάλιος Απόλλων = Δήλιος Απόλλων (δηλαδή ο Απόλλωνας της Δήλου). Στη δωρική διάλεκτο αντί για το γράμμα **α** χρησιμοποιείται το **η**.

1

Τα γράμματα των επιγραφών στην αρχαιότητα τονίζονταν με χρώμα (κόκκινο, μπλε ή μαύρο).

Η επιγραφή μάς δίνει σημαντικές πληροφορίες για την εποχή και τις συνήθειες των ανθρώπων. Συχνά διέθεταν τη δεκάτη, δηλαδή το ένα δέκατο των εισοδημάτων τους, για την προσφορά ενός αφιερώματος σε μια θεότητα. Η λατρεία του Δαλίου Απόλλωνα στην Κάλυμνο χρονολογείται ήδη από την αρχαϊκή εποχή.

Αρχαίο κείμενο

Ἀνάσχε[τ]ος μ' ἀ[ν]έθηκε <δ>εκάταν
τόπ<ό>λονι.

Απόδοση στη νέα Ελληνική:

Ο Ανάσχετος με ανέθεσε στον Απόλλωνα διαθέτοντας το ένα δέκατο των εισοδημάτων του (για την κατασκευή του αγάλματος)

1

Σε συνεργασία με τον δάσκαλο/καθηγητή σου, να δεις τους διαφορετικούς τρόπους γραφής και να βρεις με ποιο τρόπο έχει γραφεί η επιγραφή στον κύρο.

Με τη βοήθεια του πίνακα των αρχαϊκών αλφαβήτων προσπάθησε να γράψεις το όνομά σου και ίσως μια αφιέρωση σε ένα αγαπημένο σου πρόσωπο.

Στην αρχαϊκή εποχή οι Έλληνες δεν χρησιμοποιούσαν όλοι το ίδιο αλφάβητο, αλλά διαφορετικά αλφάβητα ανά περιοχή.

Επίσης είχαν τρόπους γραφής διαφορετικούς από αυτόν που χρησιμοποιούμε εμείς σήμερα.

Στην Κάλυμνο, όπως και σε άλλες ελληνικές πόλεις, κάποιες γυναίκες συμμετείχαν στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Η επιγραφή της περήφνης Ευτελιστράτης ανήκει στην κατηγορία των αναθηματικών επιγραφών, που συνόδευαν ένα αφιέρωμα, δηλαδή ένα δώρο σε κάποιο θεό, ως ένδειξη ευχαριστίας ή σεβασμού, όπως τα σημερινά τάματα.

Ευτελιστράτη: Μια εύπορη γυναίκα χρηματοδοτεί ένα δημόσιο έργο ως αφιέρωμα στον Απόλλωνα

Η Ευτελιστράτη έκανε μια μεγάλη δωρεά για το θέατρο στο ιερό του Απόλλωνος Δαλίου, ενώ ο σύζυγός της χρηματοδότησε την κατασκευή της σκηνής και του προσκηνίου του θεάτρου.

Το όνομα της Ευτελιστράτης δεν είναι το μοναδικό που αναφέρεται στην επιγραφή. Υπάρχουν ακόμα δύο κύρια ονόματα. Ποια είναι αυτά;

Ποια είναι η οικογενειακή σχέση των προσώπων αυτών με την Ευτελιστράτη;

---

i Σε ορισμένες κατηγορίες επιγραφών (επιτύμβιες, αναθηματικές) μπορούμε να διαβάσουμε το όνομα και το πατρώνυμο ενός ανθρώπου ή και τον τόπο καταγωγής του (δημοτικό ή εθνικό). Μπορεί επίσης να αναγράφεται το επάγγελμα ή η ιδιότητά του. Στις αναθηματικές επιγραφές αναγράφεται συχνά και το όνομα του θεού προς τον οποίο γινόταν η προσφορά. Οι γυναίκες αναφέρονται με το όνομά τους και το όνομα του πατέρα και του συζύγου τους, προσθέτοντας τη λέξη *θυγάτηρ* και *γυνή* αντίστοιχα.

Ορισμένοι δούλοι στην αρχαιότητα δεν έμεναν για πάντα δούλοι. Οι κύριοί τους μπορούσαν να επιτρέψουν την απελευθέρωσή τους. Οι ίδιοι οι δούλοι είχαν επίσης τη δυνατότητα να εξαγοράσουν την ελευθερία τους. Οι απελεύθεροι, όπως ονομάζονταν οι δούλοι που είχαν αποκτήσει την ελευθερία τους, δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα.

Δύο δούλοι απελευθερώνονται (υπό όρους...)

Στη λίθινη στήλη έχουν αναγραφεί δύο επιγραφές. Κάθε μια αναφέρεται στην απελευθέρωση ενός δούλου. Η πρώτη στην απελευθέρωση του Ισιδότου και η δεύτερη στην απελευθέρωση της Τύχης.

Προσπάθησε να εντοπίσεις και να αντιγράψεις τα ονόματα των δύο δούλων στις επιγραφές. Σε ποια στήλη και ποιον στίχο βρίσκεται το καθένα;

_____	_____
_____	_____
_____	_____

Η απελευθερωτική επιγραφή ήταν ένα είδος πρακτικού που ανέφερε όλες τις λεπτομέρειες για την απελευθέρωση του δούλου, η οποία συχνά γινόταν υπό όρους, όπως για παράδειγμα το να παραμείνει ο απελεύθερος στο σπίτι μέχρι τον θάνατο των κυρίων του φροντίζοντάς τους. Σε περίπτωση μη τήρησης των όρων, ο απελεύθερος αναλάμβανε την υποχρέωση να καταβάλει συγκεκριμένο χρηματικό ποσό, το οποίο οριζόταν στο πρακτικό. Πολλές φορές η απελευθέρωση ετίθετο υπό θείκη προστασία.

Οι δύο επιγραφές εκτός από τα ονόματα των δύο δούλων περιλαμβάνουν και άλλα κύρια ονόματα. Προσπάθησε να εντοπίσεις τα ονόματα των ανθρώπων του παρακάτω πίνακα και να σημειώσεις σε ποια στήλη και σε ποιον στίχο βρίσκονται.

Άνθρωποι

Όνομα	Στήλη	Στίχος
Έπίχαρις Ζώιλου		
Πάμφιλος Ίσιδότου		
Δωρᾶς		
Νεικηφόρος		
Όνσιίμη		
Έπιτυνχάνων		

Όπως σε όλα τα πρακτικά, στην αρχή των απελευθερωτικών επιγραφών αναγράφεται η ημερομηνία της απελευθέρωσης. Η απελευθέρωση του Ισιδότου έγινε τον μήνα Δάλιο, που αντιστοιχεί στον δικό μας Αύγουστο/Σεπτέμβριο. Με τη βοήθεια του παρακάτω πίνακα, να βρεις τον μήνα της απελευθέρωσης της Τύχης και να τον σημειώσεις.

Οι μήνες του ημερολογίου που χρησιμοποιούσαν στην Κάλυμνο ήταν οι εξής:

Θευδαΐσιος (Νοέμβριος/Δεκέμβριος)	Άγριάνιος (Μάιος/Ιουνιος)
Πεταγείτνυος (Δεκέμβριος/Ιανουάριος)	Ύακίνθιος (Ιούνιος/Ιούλιος)
Καφίσιος (Ιανουάριος/Φεβρουάριος)	Πάναμος (Ιούλιος/Αύγουστος)
Βατρόμιος (Φεβρουάριος/Μάρτιος)	Δάλιος (Αύγουστος/Σεπτέμβριος)
Γεράσιος (Μάρτιος/Απρίλιος)	Άλσειος (Σεπτέμβριος/Οκτώβριος)
Άρταμίτιος (Απρίλιος/Μάιος)	Καρνεΐος (Οκτώβριος/Νοέμβριος)

Οι μήνες εντάσσονταν σε δύο εξάμηνα, ένα χειμερινό και ένα θερινό. Κάθε εξάμηνο γινόταν ανάληψη καθηκόντων από τους εξαμηνιαίους άρχοντες, ενώ στην αρχή κάθε χρόνου αναλάμβαναν καθήκοντα οι ετήσιοι άρχοντες.

Οι άνθρωποι από τα αρχαία χρόνια έθαβαν τους νεκρούς τους με τιμές. Συχνά πάνω στον τάφο υπήρχε μια στήλη με το όνομα του νεκρού. Πολλές φορές αυτές οι επιτύμβιες στήλες έφεραν και ανάγλυφες παραστάσεις μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας.

Οι Καλύμνιοι τιμούν τους νεκρούς

Προσπάθησε να διακρίνεις τα ονόματα που αναφέρονται στις παραπάνω επιγραφές και να τα αντιγράψεις.

Στη δεύτερη επιγραφή εκτός από τα ονόματα δίνονται και άλλες πληροφορίες. Ποιες είναι αυτές;

Επιτύμβιο = επί τύμβω

Ο τύμβος είναι ο τόπος ταφής ή το χώμα που εσώρευαν πάνω του και σχημάτιζε λόφο. Επιτύμβιος είναι ο επιτάφιος λίθος ή στήλη.

Αρ. ευρ. στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καλύμνου	Μεταγραφή αρχαίου κειμένου	Απόδοση στη νέα Ελληνική (Ε. Ζαββού)	Χρονολόγηση επιγραφής
1 3602 (IG XII 4, 5, 4056)	Ἀνάσχε[τ]ος μ' ἀ[ν]έθηκε <δ>εκάταν τόπ<ό>λωνι.	Ο Ανάσχετος με ανέθεσε στον Απόλλωνα διαθέτοντας το ένα δέκατο των εισοδημάτων του (για την κατασκευή του αγάλματος).	Περίπου 530 π.Χ.
2 730 (IG XII 4, 5, 4075)	Εὐτελιστράτη Ἀρατίωνος, γυνὰ δὲ Ἀρατοκρίτου ἀνέθηκεν τὸ θέατρον Ἀπόλλωνι Δαλίωι καὶ τῶι δάμωι.	Η Ευτελιστράτη, κόρη του Αρατίωνος και γυναίκα του Αρατοκρίτου, ανέθεσε το θέατρο στον Δήλιο Απόλλωνα και τον δήμο.	β' μισό 3ου αι. π.Χ.
3 721 (IG XII 4, 5, 4147)	Επιγραφή Α ἐπὶ μο(νάρχου) Κλωδιανοῦ, μην(ός) Δαλίου κ, Ἐπίχαρις Ζωίλου ἠλευθέρωσεν τὸν ἴδιον θρεπτὸν Ἰσίδοτον ἐφ' ᾧτε παραμενεῖ αὐτῇ καὶ τῶ ἀνδρὶ αὐτῆς Νεικηφόρῳ τὸν τᾶς ζωᾶς χρόν(ον)· μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν αὐτῶν θρέψει τοῖς τέκνοις αὐτῆς Δωρᾶδι καὶ Ὀνησίμῃ ἐκάστῳι θρεμμάτιον ἄρρεν, ἢ δώσει ἀνα(φορὰν) δην(άρια) ν· καρπώσει δὲ καὶ τοῖς κατοιχομένοις τέκνοις μου Νεικηφόρῳ καὶ Σωγένει μετὰ τὸν θάνατόν μου γ' τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς ἂν δύνηται. ἔσται δὲ ἀπελεύθερος Δωρᾶ καὶ Ὀνησίμης μόνων· ἂν δὲ μὴ παραμει[νῃ], [δ]ώσει τᾶς ἡμέρας ἑκᾶστα[ς - - -]	Κατὰ τὸ ἔτος το ὁποῖο ἦταν μόναρχος (ἄρχων) ὁ Κλωδιανός, τὴν εικοστὴ το μηνός Δαλίου, ἡ Επίχαρις (κόρη) τοῦ Ζωίλου ἀπελευθέρωσε τὸν δικὸς τῆς οἰκοτροφῆς δούλο Ἰσίδοτο, ὑπὸ τὸν ὄρο να παραμείνει κοντὰ σε αὐτὴν καὶ στὸν σύζυγό τῆς Νεικηφόρο ὅσο θα ζοῦν· μετὰ τὸν θάνατό τους θα αναθρέψει (ὁ Ἰσίδοτος) γιὰ τὸ κάθε παιδί τῆς τὸν Δωρὰ καὶ τὴν Ὀνησίμη ἕναν μικρὸ δούλο ἢ θα δώσει γιὰ ἐπανόρθωση πενήντα δηνάρια (στὸν καθένα)· καὶ θα προσφέρει θυσία γιὰ τα πεθαμένα παιδιά μου Νεικηφόρο καὶ Σωγένη μετὰ τὸν θάνατό μου τρεῖς φορές τὸν χρόνο, ἀνάλογα με τὶς δυνατότητές του· θα εἶναι δε ἀπελεύθερος μόνον τοῦ Δωρὰ καὶ τῆς Ὀνησίμης· εἴν δεν παραμείνει, θα δώσει γιὰ κάθε ἡμέρα...	1ος αι. μ.Χ.
721 (IG XII 4, 5, 4148)	Επιγραφή Β ἐπὶ μο(νάρχου) Ἐπιτυγχάνοντος, μ[η]-νός Πεταγεινίου κζ, Πάμφιλος Ἰσιδότου ἠλευθέρωσεν τὴν ἰδίαν θρεπτὴν Τύχην, ἐφ' ᾧτε παραμενεῖ αὐτῶ τε καὶ τῇ θρεψάσῃ Ἀφροδισία τὸν τᾶς ζωᾶς χρόνον εὐαρέστως.	Κατὰ τὸ ἔτος το ὁποῖο ἦταν μόναρχος ὁ Επιτυγχάνων, τὴν 27ῃ το μηνός Πεταγεινίου, ὁ Πάμφιλος (γιος) τοῦ Ἰσιδότου ἐλευθέρωσε τὴν οἰκοτροφῆς δούλη τοῦ Τύχη, με τὸν ὄρο τῆς παραμονῆς τῆς με εὐχαρίστηση σε αὐτόν καὶ στη (σύζυγό του) Ἀφροδισία που τὴν ἀνέθρεψε, ὅσο θα ζοῦν.	
4 4236 (IG XII 4, 5, 4199)	Ἵονασίπολις Δίωνος.	Ονασίπολις του Δίωνος.	4ος αι. π.Χ.
5 4238 (IG XII 4, 5, 4232)	Ἐπαφρόδειτος, χρηστὸν παιδίον Χαρμίδα.	Ο Επαφρόδειτος, το καλό παιδάκι του Χαρμίδα.	3ος αι. μ.Χ.

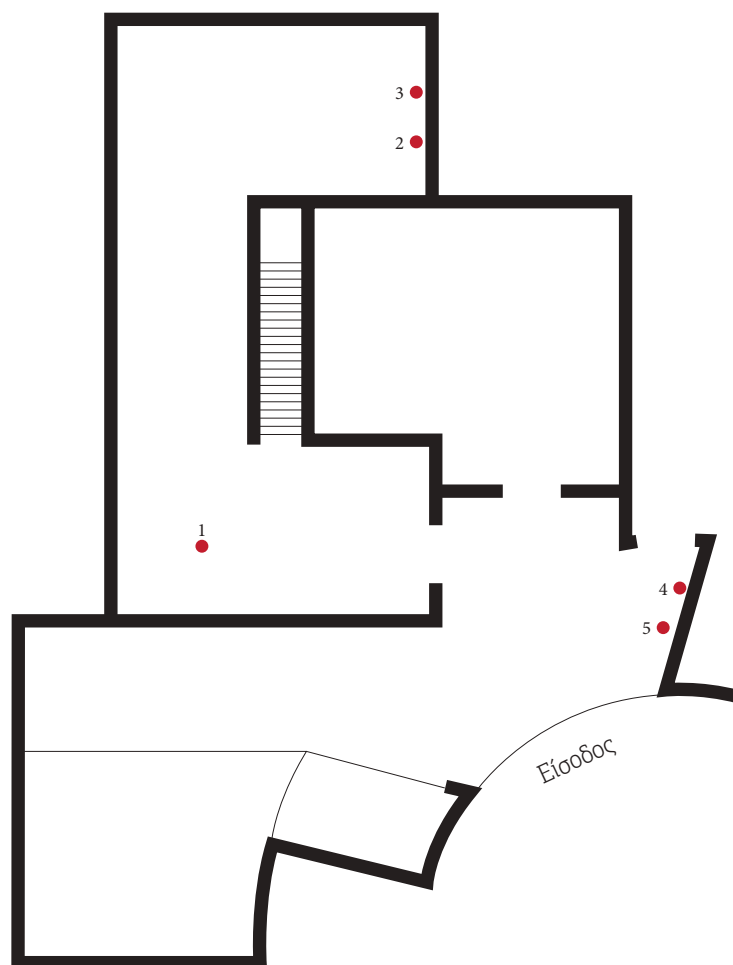
*Τα γράμματα που βρίσκονται σε αγκύλες [-] δεν σάζονται αλλά συμπληρώνονται.

*Inscriptiones Graecae (IG): Συλλογή, έκδοση και σύντομος σχολιασμός όλων των αρχαίων ελληνικών επιγραφών του Ευρωπαϊκού χώρου. Η ταξινόμησή τους γίνεται ανά είδος και γεωγραφικές περιοχές (IG I-III Αθήνα και Αττική. IG IV-VI Πελοπόννησος. IG VII-IX Κεντρική Ελλάδα. IG X Βόρεια Ελλάδα, Θράκη, Σκυθία. IG XI-XII Νησιά Αιγαίου. IG XIII Κρήτη. IG XIV Ιταλία και Σικελία. IG XV Κύπρος). Την γενική σύνταξη και εποπτεία των τευχών έχει η Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities, αλλά εργάζονται για αυτά πολλοί ξένοι και Έλληνες επιστήμονες. Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί περισσότερα από 50 τεύχη, μερικά από τα οποία είναι αναθεωρημένες επανεκδόσεις.

Σημειώσεις

A series of horizontal dotted lines for writing notes, spanning the width of the page.

Ενδεικτική Γενική βιβλιογραφία

Κριτζάς Χ. & ά., *Η Ελληνική Γραφή*, Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων - Επιγραφικό Μουσείο, Αθήνα, 2002.

Guarducci M., *Η ελληνική επιγραφική: Από τις απαρχές ως την ύστερη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2008.

Jeffery L.H., *The Local Scripts of Archaic Greece: A Study of the Origin of the Greek Alphabet and its Development from the Eighth to the Fifth Centuries B.C.*, Oxford Monographs on Classical Archaeology, Clarendon Press Publication, Oxford, 1990, 353-354.

Ενδεικτική Ειδική βιβλιογραφία για την Κάλυμνο

Δρελιώση-Ηρακλείδου Α., Κάλυμνος. Στο *Αρχαιολογία: Νησιά του Αιγαίου*, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 2005, 336-339.

Κουκούλης, Γ., *Η Κάλυμνα των επιγραφών*, Αθήνα 1980.

Κουτελλάς Μ., Οι ονομασίες της νήσου Καλύμνου, *Καλυμνιακά Χρονικά ΙΖ'*, 2007, 11-19.

Κουτελλάς Μ., *Κάλυμνος: Ιστορία, Αρχαιολογία, Πολιτισμός. Απο τους προϊστορικούς χρόνους ως σήμερα.*, Δήμος Καλυμνίων, Κάλυμνος, 2006.

Ματθαίου, Α. Π., Είς άρχαϊκήν έπιγραφήν Καλύμνου, *ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟΝ* 6 (2017), 21-23.

Μπαμπάκος Α.Μ., *Σχέσεις οικογενειακού δικαίου εις την νήσου Κάλυμνον τον Α' μ.Χ. αιώνα*, Αθήνα 1963.

Μποσνάκης, Δ., «Ενεπίγραφος ενδεδυμένος κούρος από την Κάλυμνο», στο G. Kokkorou-Alevras and W.-D. Niemeier (επιμ.), *Neue Funde Archaischer Plastik aus griechischen Heiligtümern und Nekropolen / Νέα ευρήματα αρχαϊκής γλυπτικής από ελληνικά ιερά και νεκροπόλεις*, Internationales symposium Athen, 2.-3. November 2007/ Διεθνές Συμπόσιο Αθήνα 2-3 Νοεμβρίου 2007, Deutsches Archäologisches Institut Athen, Πανεπιστήμιο Αθηνών, ATHENAIA 3, 2012, 157-187.

Χαλκίτη Μ., Ανασκαφή αποθέτη από την περιοχή του Χριστού της Ιερουσαλήμ στην Κάλυμνο, *Καλυμνιακά Χρονικά ΚΒ'*, 2019, 13-64.

Inscriptiones Graecae XII 4, 5 (D. Bosnakis- K. Hallof).

Segre, M., (+), *Tituli Calymnii*, Bergamo 1952.

Ιστότοποι

Επιγραφικό Μουσείο. Διαθέσιμο από: <https://epigraphicmuseum.gr/>

ΘΕΤΙΜΑ. Αρχαίες Ελληνικές Διάλεκτοι. <https://ancdialects.greek-language.gr/>

Ματθαίου Α., *Ανθολογία Επιγραφών: Όψεις του δημοσίου και ιδιωτικού βίου των αρχαίων Ελλήνων*. Στο Πύλη για την Ελληνική γλώσσα. Διαθέσιμο από: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/inscriptions/index.html

ΣΤΟΡΙΑΣ
ΓΡΑΦΗΝ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ
ΕΣΜΟ
ΛΑΤΡΕΙΑΣ

ISBN 13: 978-6-1886562-5-3

9 786188 656253

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης